

Z LJUDSKO PESMIJO V NOVE ČASE

NEKAJ VTISOV Z REGIJSKIH SREČANJ PEVCEV LJUDSKIH PESMI IN GODCEV LJUDSKIH VIŽ V LETU 2009

JASNA VIDA KOVIČ

Z ljudskim petjem in godčevstvom na slovenskem etničnem ozemlju se srečujem blizu štiri desetletja, kakšnih trideset let pa tudi s prireditvami, ki jih vsako leto organizira Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti (JSKD). To vslovensko revijo petja in godčevstva ljudskih pesmi in viž sem do leta 2008 kot urednica za ljudsko glasbo na Radiu Slovenija tudi redno predstavljala poslušalcem torkove oddaje *Slovenska zemlja v pesmi in besedi*. Lani pa so mi ponudili vlogo strokovne spremljevalke regijskih srečanj in izbor za državno srečanje, ki je potekalo 21. novembra 2009 v Laškem.

Nalogo sem sprejela z veseljem, malo pa tudi s pridržkom, saj izbirati ob upoštevanju dogovorjenih meril ni vedno lahko delo. Še zlasti če se zavedam, da je ljudsko petje in godčevstvo ljubiteljska dejavnost, ki ga poganja veselje do takšnega ustvarjanja, ki je težko merljivo s strokovnimi presojami. Vsakdo, ki rad poje ali muzicira, to počne zaradi sebe, v svoje veselje. Navadno brez šolske glasbene izobrazbe poje po svojih zmožnostih in tisto, kar mu je najbližje, najljubše, najlepše, v preteklih časih je pel še tisto, kar je po tradiciji sodilo v obredje letnega in življenjskega kroga.

Ljudska pesem zaradi spremenjenega načina življenja danes ne najde več svojega pravega mesta med ljudmi. Zato se počasi umika. Če ne bo ponudila *novoga navdiha in privlačnosti* v teh modernih časih, bo kmalu izdihnila in se umaknila v spomin. Zato že nekaj časa postaja vse pogostejše *poustvarjanje ljudske glasbe* v okvirih sodobnih in raznovrstnih bolj ali manj posrečenih glasbenih praks. Pridružujejo se starejšim oblikam poustvarjanja ljudske glasbe, ki jih v okvirih gibno-zvočnih pred-

stavitev še vedno gojijo folklorne skupine. Poraslo je načrtno učenje ljudskih pesmi. Tu so seminarji, delavnice, tečaji, ki jih prirejajo na JSKD, pa Kulturno društvo Folk Slovenija in številna druga v različnih krajih ustanovljena društva, ki se ukvarjajo z ljudsko dediščino. Tiskana, avdio- in videoliteratura vse bolj podpira takšna prizadevanja.

Sem že najmanj tri desetletja sodijo tudi srečanja ljudskih pevcev in godcev. Danes ima srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž *dva osnovna cilja*: po eni strani poiskati, predstaviti in odpreti vrata še živemu izročilu z neposrednimi nosilci, pevci, godci, izvajalci, ki so in deloma še »živijo« z ljudsko pesmijo in vižo, po drugi strani pa pritegniti, strokovno pomagati ter omogočiti predstavitev tistim posrednim nosilcem, ki so se pesmi in viž naučili. Mnogi so se jih naučili iz zapisov, notnih ali zvočnih ali na že omenjenih delavnicah, torej zunaj konteksta nastajanja ljudskih pesmi, zunaj okolja, družbe, zvočnega, vidnega življenjskega kroga nosilcev ljudske nesnovne dediščine. Interpretacije teh pevcev ljudskih pesmi je težko primerjati z izvedbami neposrednih nosilcev tradicije. Pri njih pa se poleg literarnih in osnovnih glasbenih značilnosti, poleg večje ali manjše naklonjenosti k improviziranju ohranja tudi včasih težko razločljiv duh arhaičnega podajanja, podoživljanja pesmi ali viže. Morda se bo kdo čudil, da je včasih pri moškem skupinskem petju, tudi pri ženskem, v klasičnem petju osvojeni vibrato, v ubranem in usklajenem večglasju lahko pravi razkošni dodatek k lepoti petja. Izkušnje govorijo o lepem in ubranem petju pevske skupin tam, kjer so si pevci v sorodu ali dolgo časa prepevali skupaj. Tudi družinsko petje in poslušanje drug drugega prispevata k boljši izvedbi.

Raznovrstnih skupin in posameznikov, pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž, je danes veliko. JSKD s svojimi območnimi izpostavami vabi na oder vsakega izvajalca, ki zna zapeti ali zaigrati ljudsko pesem ali vižo. *Strokovni spremljevalci* pa na podlagi dogovorjenih meril izberejo manjše število izvajalcev za regijska srečanja, nato pa po istih načelih še skupine za državno srečanje. *Merila za izbiro* na regijska in državna srečanja pomagajo strokovnim spremljevalcem ovrednotiti izbor pesmi ali viže, način izvedbe in odrski nastop. Ta merila so izoblikovali strokovni spremljevalci in sodelavci JSKD ob pomoči etnomuzikološke stroke.

Sestre Jakob iz Dobrne. (Foto: Janez Eržen, regijsko srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž, Bistrica ob Sotli, 2. 10. 2009.)

Pevci iz Tepanja. (Foto: Janez Eržen, regijsko srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž, Bistrica ob Sotli, 2. 10. 2009.)

Martini iz Rečice. (Foto: Janez Eržen, regijsko srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž, Bistrica ob Sotli, 2. 10. 2009.)

Ob vsem tem pa še vedno velja osnovno pravilo ljubiteljstva: petje in igranje ljudskih pesmi in viž zaradi lastnega veselja in zadoščenja. Mnoge skupine, ki se ne uvrstijo na regijska ali državno srečanje, ne bi smele razumeti tega kot poraz. Svojo ljubiteljsko dejavnost naj bi le dopolnile z upoštevanjem dobronamernih in za njih primernih napotkov strokovnih spremljevalcev.

Posebnost letošnjih srečanj je bila v tem, da so prvič dala več prednosti in priložnosti mlajšim izvajalcem. Namen te odločitve je bil spodbuditi in povezati z ljudsko pesmijo mlajši rod pevcev in godcev, ki je že izgubil prvinski stik z glasbenim izročilom. Zato so bili mlajši pevci in godci, ki so se petja ali godčevstva naučili, deležni še posebne pozornosti. Tako je na državnem srečanju nastopilo kar 10 skupin z mlajšimi pevci in godci in samo štiri takšne, v katerih so peli in igrali le starejši. Mladim naj bi odslej na teh srečanjih večjo pozornost namenili vsako drugo leto.

Koledniki iz Bušeče vasi. (Foto: Janez Eržen, regijsko srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž, Dobova, 18. 10. 2009.)

Kako so pevci in godci ljudskih pesmi in viž izvedli program

Naj zdaj strnem nekaj svojih razmišljanj po spremljanju nastopov na lanskoletnih regijskih srečanjih. Najprej in največ o izvedbah večglasnih pesmi.

Triglasnega petja je bilo največ, pravzaprav se je štiriglasje slišalo le enkrat ali dvakrat. Z glasom naprej znajo skupine razmeroma dobro začeti pesem, ne da bi potrebovale intonirko. Le tu in tam, nemara zaradi treme, je bila začetna intonacija neustrezna, previsoka ali prenizka, pa zato celotna pesem ni zazvenela, kot bi morala. Včasih se je opazilo, da v petju preprosto ni dovolj energije, žara, kar je tudi povzročilo težave z intonacijo. Posebno lepo zveni večglasno petje, kadar na začetku kitic glasovi vstopajo v zgradbo postopoma z glasom/-vi naprej, nato čez, pa basi in potem še na tretko/iber/cvik. Lani je bilo, kot rečeno, štiriglasja komaj kaj slišati, kar bi veljalo v prihodnje popraviti in zanj navdušiti pevce, če je le bil pri njih tak način petja v navadi. Glas naprej največkrat določa tonsko višino, ritem in je velikokrat odločilen za dinamiko in mnogo drugih podrobnosti ter celoten potek petja. Zato je pomembno, kdo ga poje. Nekatere skupine so prav zaradi dobre izbire pevca, ki poje z glasom naprej, suvereno zapele.

Basi pri petju so pomembni. Veliko napotkov najdete v lanskem Folklorniku (glej dr. Urša Šivic: Ljudski bas, Folklornik, letnik 5, 2009, str. 50-56).

Na srečanjih v letu 2009 smo se velikokrat vrteli okrog premajhnega števila basov glede na razmerje glasov, neuskkljenih basov, sploh pomanjkanja basov ali napačnega vodenja basovske linije (šuštarbas), kar je vplivalo na celotno podobo in zgradbo pesmi.

Posebno vprašanje je nastalo pri spremljanju večglasja v Premurju.

Za to območje velja dvo- ali triglasje, pri tem pa po nekaterih ugotovitvah raziskovalcev ne gre vedno za pravo triglasje, am-

Kapelski pubje. (Foto: Janez Eržen, regijsko srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž, Dobova, 18. 10. 2009.)

pak bas podvaja zgornjo linijo v celoti ali deloma, se pravi, da se melodija giblje v vzporednih oktavah, kar je še posebej značilno za mešane pevske skupine (glej dr. Valens Vodušek: Etnomuzikološki članki in razprave, Zbirka Folkloristika, Založba ZRC SAZU 2003, str. 209). Pri petju nekaterih pevskih skupin, posebno tistih iz Prekmurja, so se glasovi v eni pesmi neustrezno sprehajali iz ene »štite« v drugo in spet nazaj. Da so nekateri dobri pevci sposobni peti zdaj glas naprej, zdaj čez ali bas, ni nič nenavadnega za slovensko ljudsko večglasno petje. Pri spontanem srečanju pevcev si pevci marsikdaj sposodijo glas, ki manjka iz drugih glasovnih vrst in s tem okrepijo večglasje določene pesmi. Toda za nastop na odru in izvedbo ene pesmi bi se pevci le morali dogovoriti, kdo bo v določeni pesmi kateri glas pel, da pesem ne bo zvenela nekako izgubljeno.

Zanimivo je petje s stopničasto intonacijo, to je s spremembo intonacije v isti pesmi na začetku kitic. Tudi pri tem ima odločilno vlogo pevec z glasom naprej. Takšen način petja je razširjen predvsem v delu Dolenjske, Posavju in na Bizeljskem, zabeležen pa je še v okolici Tolmina.

Med načine podajanja sodi tudi vezano petje med kiticami oziroma melodičnimi frazami. Nekatere skupine pojejo nepovezano, sekajo melodični tok kitic, njihov dih je kratek in ponekod moteč. Drugod se pesem veže in melodija lepo tekoče prehaja iz ene kitice v drugo, ne da bi zvenenje prenehalo. Zlasti vzhodni del Slovenije pozna to vezanje, ki je del tamkajšnje tradicije in ga skupine zato spoštujejo.

Drsenje glasu na iskano tonsko višino, negotovi in iščočji vstopi posameznih glasov in tudi med samim potekom petja ne vplivajo dobro na celotno podobo večglasne pesmi.

Strokovni spremljevalci smo pozorni na petdelni ritem in podobne ritmične posebnosti, ki po navadi spremljajo tudi metrično podobo pesmi. Veseli smo, da se takšne značilnosti slovenske ljudske glasbene dediščine še ohranjajo in spoštujejo in da pesmi ne zdrsnejo v togo urejenost 3- ali 4-četrtnskega takta po meri mnogo umetnih priredb ljudskih pesmi. To pa gre največkrat še z roko v roki z zborovskim načinom večglasja. Za takšen način je značilno tudi pretirano zadrževanje na koncu kitic, izrazito menjavanje glasnega in tihega petja in podobno.

Zaradi razmeroma majhnega števila godčevskih skupin oziroma posameznih godcev, ki so zaigrali na letošnjih srečanjih, lahko slovensko godčevsko izročilo opredelimo kot manj vitalen del takšnega ohranjanja glasbene dediščine. Vzroki so različni, o tem kdaj drugič.

O muziciranju predstavljenih skupin pa je mogoče reči, da se je le-to približevalo starejšim vzorom, bodisi v izbiri glasbil ali v načinu podajanja. Združevali so se harmonika, kontrabas z lokom ter klarinet kot osnovni sestav, poleg tega pa še trobenta ali violina. Zanimivo bi bilo kdaj slišati tudi E_s-klarinet, ki je bil včasih prepoznavni del tovrstnih godčevskih sestavov pri nas in ga je mogoče še slišati na nekaterih posnetkih igranja iz 2. polovice minulega stoletja (Gorenjsko, Notranjsko itd). Kot posebnost sta se tokrat oglasila harmonika *triestina* ali *plonarca* ter tamburaški sestav, uglašen v danes vse bolj opuščnem Farkaševem sistemu. Glasbila so bila primerno uglašena, svoj posebni šarm je na odru razkazovala diatonična primorska harmonika z godcem častitljivih let in z dostojanstveno po-

Pevci ljudskih pesmi pri Folklorni skupini Kajer. (Foto: Janez Eržen, regijsko srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž, Starše, 3. 10. 2009.)

Pevci iz Bučečevcev. (Foto: Janez Eržen, regijsko srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž, Starše, 3. 10. 2009.)

ustvarjenima značilnima istrskima vižama. Prav tako so se v dobro uglašeni tamburaških zvočnih barvah, z lepo zvonečimi brači, predstavili edini tamburaši lanskim srečanj. Zasediti je bilo mogoče nekaj improvizacijskih poskusov, kjer ni tega preprečila odrska trema. Prehajanje melodične fraze z enega na drugo ali tretje glasbilo v skupini je bogatitev izvedbe in dokaz iznajdljivosti, igrivosti in spretnosti posameznih članov godčevskih skupin. Takšen glasbeni dialog je možen predvsem tam, kjer je skupina dobro uigrana, dalj časa skupaj igra ali kadar gre za družinske člane. Presenetljivo spontano in s poznavanjem načina podajanja starih godcev se je predstavila najmlajša skupina godcev, ki sestavlja tudi del folklorne skupine: umirjen tempo in živahen dialog med harmoniko, violino in klarinetom.

Spored pesmi in viž

Izbor pesmi in viž sodi med merila pri izbiranju posameznikov in skupin pevcev in godcev. Namenjen je ohranjanju in odkrivanju novih starih napevov in viž, torej literarnih in glasbenih vsebin, ki v obliki ljudskih pesmi govorijo o posvetnem in duhovnem življenju naših prednikov v različnih časih zgodovine. Nekatere so starejše od drugih, in ker so se ohranile do danes, imajo še posebno vrednost: ohranjajo besedno in glasbeno narčje in govorijo o razmerah ali stanju duha preprostega človeka v nam precej oddaljenem času.

Med najstarejše plasti ljudske glasbene dediščine pri nas sodijo obredne pesmi, kot so kresne, svatovske, mrliške, deloma tudi koledniške. Če so se tako dolgo prenašale iz roda v rod, se kalile in brusile v različicah, potem se zaradi tega še posebej svetijo, so še posebej dragocene in vredne, saj so jih za svoje prevzeli številni rodovi. Tisto, kar je nevrednega, tako ali drugače odplakne čas in prepusti pozabi. Ob tem venomer nastaja nova glasba, z novimi dogodki, vtisi, spoznanji, in če je ta vsesplošna, jo prevzame drugi in tretji rod. Gre lahko tudi za kakšno povsem lokalno vsebino, ki opredeljuje čas in kraj in je za določen del prebivalcev skupna in značilna in po svoje zanimiva. Manj v ta izbor sodijo znane domoljubne pesmi, za katere vemo, kdo jih je zložil, ali pa tiste, ki so jih napisali v kraju znani posamezniki, pa se jih je treba naučiti, saj jih ljudje niso prevzeli za svoje. Po navadi se takšne pesmi

prepoznajo po nerodnem ali površnem besednem izražanju, nedosledni metriki, za ljudsko glasbo tujih glasbenih prvinah ali pa po prevzemu kakšne druge melodije ljudskega ali umetnega izvora.

Godci so izbirali med znanimi in na Slovenskem razširjenimi vižami ali pa so predstavili svojstven izbor, za katerega so črpali vire v krajevnem izročilu ali iz sporeda svojih starih, legendarnih godcev. Bolj vprašljivo je bilo nastopanje ansambla, ki živi sicer med godčevskimi praksami folklornih skupin in narodno-zabavnih viž. Odločitev za venček slovenskih ljudskih, v katerem gre za niz plesnih napevov iz različnih etničnih pokrajin, je neprimerna, vprašljiva pa je tudi občutljivost podajanja razpoloženja. Duh godčevske tradicije določene pokrajine je ponekod prišel do izraza, drugod je zgrešil. V ljudskem godčevskem izročilu nastopajo godci v skupini zdaj v večjem zdaj v manjšem številu, kakor ima kdo čas, zato izraz ansambel zanje ni primeren, prav tako ne izbira niza različnih plesnih napevov v obliki venčka. Po možnosti naj bi godci igrali plesne iz svojega krajevnega izročila. Prednost naj bi dali tudi plesnim vižam in ne za instrumentalno izvedbo prirejenim napevom, razen če pri tem ne gre za del obredja.

Kaj smo na odru videli

Nastop na odru odpira razmeroma novo vprašanje o podobi življenja ljudske pesmi in viže. Petje in muziciranje je bilo večsah del življenja, zato o posebnih oblačilih pri petju ljudskih pesmi nimamo podatkov. Pri godčevstvu nam sicer govori ena od naraščajočih pesmi, da je godec nosil »beli gvant«, ampak to je že druga zgodba. Nam postavlja zdaj vprašanje oder. Ta ima – če pomislimo na zgodovino Evrope ali Daljnega vzhoda – svoje zakonitosti, in že od kar pomnimo, uporablja maske. Za naše petje seveda to ni primerno, a vseeno se vsaka skupina, ki želi nastopiti pred občinstvom, sreča z vprašanjem oblačila, kar lahko razumemo kot neke vrste masko. Ta ljudski pesmi lahko odvzame čarobnost spontanosti. Zato je pomembno, da je kar se da neopazna, da je prijazna in povezana z navadami in življenjskim slogom izvajalcev, pevcev in pevk. Naj bo praznja obleka današnjih časov, saj z njo pokažemo tudi na normalno časovno oddaljenost od nastanka in življenja pesmi, ki jo danes pojemo.

Že navadna trema na odrskih deskah osiromaši izvedbo, še bolj predstave nekaterih pevcev in godcev o svojem odrskem nastopu. Pevci pogosto menijo, da je treba na odru kar najbolj ugajati gledalcem. Pričakovani slušni vtis naj bi zamenjali z vidnim, čeprav gre pri srečanjih pevcev in godcev v prvi vrsti za zvočno sporočilo. Tisti pevci ali godci, ki pesmi in viže iz domnevno določenega zgodovinskega obdobja in kraja želijo poudariti še z oblačili, naj upoštevajo strokovne izsledke raziskav o preteklem načinu oblačenja, pričeskah in obuhalih. To pa je največkrat zamudno in povezano z denarjem. Zato je za skupine najbolj razumljivo, da se odločijo za nastop v današnjih praznih oblačilih. Ljudje pa se nikoli ne oblačimo enotno ali pa v uniforme, razen če smo člani kakšnega gasilskega ali dimnikarskega pa še katerega društva, ki ga v primeru nastopa na teh pevskih srečanjih ne zastopamo. Torej uniforma, četudi iz današnjih časov, ne sodi na ta oder. K nastopu pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž pa tudi ne sodijo diriganje, pretirano gestikuliranje, priklanjanje, še manj pa pozdravni in

pojasnjevalni predgovori ter raznovrstne oblike prikazov in prizorov iz kmečkega življenja.

Za konec bom povzela nekaj osnovnih ugotovitev: izbira pesmi in viž je pokazala željo po odkrivanju starejših in lokalno zanimivih napevov in viž, čeprav bi se dalo iz spomina sokrajanov ali iz pisnih ter zvočnih virov še marsikaj starega odkriti in obnoviti.

Triglasje se je v mnogo predstavitev lepo oglasilo, več pozornosti naj bi posvetili osvetljevanju štiri- in petglasja, kjer je bilo to v navadi. Potrebovali bi več premisleka pri vodenju basovske linije, natančnejšim vstopom in vlogi posameznih glasov, izbiri pravega glasu za petje naprej. Dobro je slediti krajevno značilnim načinom podajanja pesmi ali viže, jim dodati večjo igrivost in sproščenost, s tem pa marsikdaj omogočiti čistejšo intonacijo ter ponekod zlasti pri mlajših in začetniških skupinah dodati večjo notranjo moč. Odrski nastopi pa naj ohranjajo krajevno in časovno ustreznost oblačil, še bolj pa je, da si nastopajoči na odru nadenejo neuniformna oblačila današnjega časa.

Večletna prizadevanja Skladovih sodelavcev in številna izobraževanja v obliki seminarjev in delavnic ter svetovanj strokovnih spremljevalcev na posameznih prireditvah po Sloveniji so obrodila sadove v razumevanju ohranjanja naše zvočne dediščine. Postopoma se oblikuje tudi ustrezno okolje z razmerami za delovanje novih, mladih pevskih in godčevskih skupin, od katerih bo odvisna živa in prepoznavna navzočnost podob slovenske ljudske glasbene kulture.

Izbrani programi državnega srečanja pevcev in godcev 2009:

1. Godci ljudskih viž FD Košuta, Poljčane
HERKULES VALČEK
ROZAMUNDA
2. Pevke KUD Folklorna skupina Javorje, Šmartno pri Litiji
PRIŠLO JE PISEMCE
PRELJUB MOJ SOSED
3. Kapelski pubje, KD Kapele
VODA MI TEČE
ŽE VEČKRAT SEM SLIŠAL
4. Zarja, pevci KD France Prešeren, Račna, Grosuplje
TAM V VINSKIH GORICAH
OJ, MAMICA, LE POVEJTE MI
5. Palmiro Krmac, harmonikar, Marezige
MAZURKA
ŠALTIN
6. Pevska skupina Kresnice KD Božo Račič, Adlešiči
CVIČE MI POLE POKRILO
PIRNA
7. Pevci KUD Kebelj, Oplotnica
MIRČIKA
NE HODI MI, FANTIČ, PONOČI
8. Družina Erčulj iz Zagorice, Videm - Dobropolje
ENA PTIČKA PRILETELA
MI SMO PA Z DOBRIH POLJ
9. Tamburaška skupina KD Peter Dajnko, Črešnjevci, Gornja Radgona
VESELA PLESALKA
PETER KLJUČ
10. Pevci s Prevorja, Prevorje
SVETA BARBARA
DA B' SE SKORAJ ŽE NOČ STORILA
11. Koledniki iz Bušeče vasi, Cerklje ob Krki
TRIKRALJEVSKA KOLEDNICA
ŠLA BOM NA GORO VISOKO
12. Skupina pevk Ragle, Trebnje
DOBER VEČER
SNOČ MI JE BIL UKRADEN ROŽMARIN
13. Pevci iz Cirkulan, Cirkulane
SEM ŠEL, SEM ŠEL ČEZ GMAJNICO
ENO DREVCE MI JE ZRASLO
14. Godci ljudskih viž pri KUD Triglav, Jesenice
FRANCE POLKA
FRTENICA